

Абдыракматова Н. К., филол. илимд. канд.,
nabdyrakmatova@gmail.com

Асанбаева Н.Т., ага окутуучу, nurilya.asanbaeva@mail.ru
К. Тыныстанов ат. БМУ, Кыргызстан

ПОЭЗИЯНЫН АЙРЫМ КАСИЕТТЕРИ ЖАНА КӨРКӨМ КАРАЖАТТАРЫ

Тилди фольклордон үйрөнүү жөнөкөй, ачык жазууга үйрөтөт. А. Осмонов, Б. Сарногоев өзүлөрүнүн чыгармачылыгында элдик тилди кеңири пайдалануу менен, элдик мотивде жазышкандыгы байкалат, мунун натыйжасы алардын поэзиясын сүйүп окууга алып келди. Фольклорду пайдалануу жеке эле тилди үйрөтүү менен чектелбейт, ал чыгарманын жөнөкөйлүгүн, элдин мүдөөсүнө жакындыгын камсыздайт. Фольклор акынды элге, элди акындын чыгармасына жакындатат. Алыкулдун ырларын окуганда өзүң күндөлүк турмуштан көрүп, угуп жүргөн эпизоддор сыяктанат, үй-бүлөдө сүйлөшкөн сөздөр сыяктуу көрүнөт, ал сөздөрдү сен эчак эле билип, ал тургай, аны атап жүргөндөй сезилет, бирок алар – поэтикалуу, көрктүү кооз сөздөр, сөз мончоктору. Фольклордон пайдалануу чыгармачылык эмгекти, чеберчилик менен иштөөнү сүйөт. «Жөнөкөйлүк деген эмне?», «Кантип жөнөкөй жазууга болот?», «Анын кандай мааниси бар?» деген суроолорду туура түшүнүп, ага туура жооп таба алган гана автор – жөнөкөй, кыска поэзиянын автору. Поэзияда кыскалыктын, жөнөкөйлүктүн кандай мааниси бар? Кантип кыска жана жөнөкөй жазууга болот? «Мы словами мешаем понимать просто, ясно свою же мысль», - деп А. Герцен туура байкаган. Чындыгында эле, биз кээде туура ойлойбуз, сүйлөөгө келгенде эле ал ойдун маанисин бере албаган туура эмес сөздөрдү колдонобуз, биз кээде жөнөкөй ойлойбуз, бирок ал ойду татаал түрдө, терминдер менен түшүндүрөбүз, биз кээде кыска, так, ойлойбуз, бирок ал ойду бир топ сөз менен беребиз.

Өзөктүү сөздөр: поэзия, ачыктык, кыскалык, таамайлык, жөнөкөйлүк

Абдыракматова Н. К., канд. филол. наук,
nabdyrakmatova@gmail.com

Асанбаева Н. Т., ст. преподаватель,
nurilya.asanbaeva@mail.ru

ИГУ им. К. Тыныстанов, Кыргызстан

НЕКОТОРЫЕ СВОЙСТВА И ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ СРЕДСТВА ПОЭЗИИ

Изучение языка по фольклору - учит простому, понятному письму. А. Осмонов и Б. Сарногоев писали свои стихи с использованием просторечия, с использованием народных мотивов, что обусловило любовь к чтению их стихов. Использование фольклора не ограничивается индивидуальным обучением языку, оно сохраняет простоту произведения и его близость к интересам народа. Фольклор сближает поэта с народом, народ с творчеством поэта. Когда читаешь стихи Алыкула, они кажутся эпизодами, которые видишь и слышишь в своей повседневной жизни, как слова, сказанные в семье, слова, которые ты знаешь и используешь в речи. Что такое простота? Как писать просто? Что это означает? Автор, который сможет правильно понять вопрос и найти на него правильный ответ, может стать автором простого короткого произведения, т. е. стихотворения. Что означает краткость и простота в поэзии? Как писать кратко и просто? ««Мы словами мешаем понимать просто, ясно свою же мысль», — отмечал А. Герцен. На самом деле, иногда мы думаем правильно, но используем неправильные слова, когда дело доходит до речи, иногда думаем просто, но объясняем мысль сложными терминами, иногда мыслим кратко, ясно, но передаем эту мысль большим количеством слов.

Ключевые слова: поэзия, открытость, краткость, ясность, простота.

Abdyrakmatova N.K., nabdyrakmatova@gmail.com

Asanbaeva N.T., nurilya.asanbaeva@mail.ru
K. Tynystanov Issyk-Kul State University, Kyrgyzstan

SOME PROPERTIES AND ARTISTIC MEANS OF POETRY

The study of language on the basis of folklore - teaches to simple and clear writing. A. Osmonov and B. Sarnogoev wrote his poems with the use of simple words, with the use of folk motives that made their poems to be read with great love and interest. The use of folklore is not limited to individual language learning, it preserves the simplicity of the work and its closeness to the interests of the people. Folklore draws the poet together with the people, the people with the creativity of the poet. When you read the poems of Alykul, they appear in the episodes that you see and hear in your everyday life, as words, said in the family, the words that you know and use in daily speech. What is simplicity? How to write simply? What does this mean? The author, who will be able to correctly understand the question and find the correct answer, can become the author of a simple short work, as poems. What does shortness and simplicity mean in poetry? How to write short and in simple way? "With words we prevent ourselves to understand simply and clearly my thoughts," - noted A. Herzen. In fact, sometimes we think correctly, but use incorrect words, when the case concerns the speech, sometimes we think simply, but explain the thought in complex terms, sometimes we think briefly, clearly, but we convey this thought in a big way.

Key words: poetry, openness, brevity, clarity, simplicity.

Поэзия адамзатын курчап турган кооздукту, сулуулукту ачып көрсөтөт, адам турмушун дагы жакшы, дагы кооз, дагы сүйүнүчтүү кылып сүрөттөйт, жүрөктүн терең жериндеги билинбеген өтө назик драманы тышка чыгарат, мына анын жөнөкөйлүгү, мына аны кыскалыгынын мааниси. Поэтикалык чыныгы тил кыска, таамай жана музыкалуу болот, аны окуган адам бир мезгилде музыканы угат, картинаны көрөт, жандуу кишилер менен сүйлөшөт. Чыныгы поэзия нерсени атабайт, аны сүрөттөйт:

Ак буурадай чуудаларын булгалап,
Атырылып бетти чапчып бурганак.
Үлпөк карын чапанына чаптаса,
Пахта өңдөнөт жөн жабышып турган ак.
Ал аңгыча бороон жондон ышкырат,
Аткып- жулкуп үй капшытын тырмалап,
Тоңгок үйлөп ызгаарына дем берип,
Жүзүн үйүрүп, аяз андан сурданат [4: 20].

Бул ырда бурганак деген жөнөкөй көрүнүш кандай укмуштуу, кандай жандуу, кандай образдуу түшүнүккө айланды. Мына тилдин күчү, жансыз жаратылышка жан берүү деген мына! Бул көрүнүштү акын сыгылган, таасын сөздөр менен, сөзгө саран мамиле кылуунун натыйжасында ырды күчтүү, укмуштуу, кооз, эмоциялуу жазууга жетишти, ал окуучунун өзүнө магниттей тартат. Чыныгы сезимди алдап, бирок ага таасир этпеген поэзияны чыныгы деп атоого болобу?

Ысык-Көл кээде жым-жырт, кээде толкун,
Толкуса, толкунуна тең ортокмун.
Турмушта канча жолдош күтсөм дагы,
Бир сырлуу сендей жолдош күткөн жокмун [2: 250].

Келтирилген ырда кандай татаал түшүнүксүз сөз бар, кайсы сөз өз ордунда эмес, кайсы сөздү алмаштыруу керек, кайсы сөздү кошуу керек? Жок, бул ыр эч нерсени таалап кылбайт, ырда эч кандай кооз боёлгон сөз жок, ал тургай, акын сөзгө сарандык менен мамиле кылып, бардык болгон жыйырма сөздүн 4 сөзүн 2-3 жолудон кайталайт,

ошентсе да кайталоо сезилбейт, жүрөктү элжиретип, жүлүндү тарткан чыныгы лирика, чыныгы сүйүү гана сезилет. Бул жерден А. Чеховдун: «Краткость – сестра таланта» деген эң сонун аныкмасы эрксизден эсине түшөт. Кыскалык жана жөнөкөйлүктүн маанисине кайрылганда, макал-лакаптардын маанисин эске алыш керек. Элдик макал-лакаптар эмне үчүн батыраак таралат жана элге батыраак сиңип кетет? Анда ой кыска, ачык айкын. Тили жөнөкөй, таамай. Жалпы адамга типтүү болгон чындыктын далили. Кандай гана макалды албагын, кыска, бирок андай бир китепке баткан ойду чечип алууга болот, таамай сөз – ойдун канаты. Шотландиянын улуу акыны Р. Бернс элдик оозеки поэзиядагы жергиликтүү улуттук колоритке ээ болгон поэтикалык таасирдүүлүктү жакшы билген.

Не любить бы нам так нежно,

Безрассудно, безнадежно,

Не сходиться, не прощаться

Нам бы с горем не встречаться [1: 89] - деген төрт сап ырдан В. Скотт: «Миң романга татырлык терең сезимди байкадым», - деп жазган. Поэтикалык жөнөкөй тил окуучуну элестер менен өзүнө тартат.

Оттор өчүп, кечки иреде жагылган,

Үйлөр жымжырт, түндүктөрү жабылган.

Жар салгансып жаңырыктайт кашка суу,

Мончок бүркүп улам жарга кагылган.

Асман тунук. Сапар тартып сан жылдыз

Каяккадыр, каяккадыр агылган.

Ортосунда араң калкып ай барат,

Мис табактай түнкү көрккө жагылган [4: 89].

Бул ырды окуп туруп көзүңдү жумсаң сөздөрдүн чыпчыргасы коробой, бүт бойдон элеске, картинага айланат, картинаны сен кагаздан, полотнодон көрбөйсүң, бардык кыймылы менен чындыктан көрөсүң. Көркөм сөз искусствосунун сапатын кур кыйкырык, жөө чечендик эч качан жогорулата албайт. Ар дайым көркөм сөздү үнөмдүү жана орундуу пайдалануу көркөм сөз искусствосун жогорулатуучу сапат болуп келген.

Бизди курчап турган жаратылыштын көрүнүштөрү сөз менен калыптанган, ар бир сөз түшүнүктү билдирет, ар бир сөздүн өзүнө тиешелүү сапаттары бар. Мисалы, **шамал** деген сөзгө катуу, акырын, муздак, ысык, кургак, салкын, чыкыроон, карандай деген аныктагыч сөздөр туура келет. Ал эми **жалбырак** деген сөзгө жашыл, сары, кызыл, кургак, чирик, суу, дирилдеген, үзүлгөн ж. б. белгилер туура келет. Мына ушул сөздөрдөн тандап алып өзүбүздүн түшүнүгүбүздү башка бирөөгө билдиребиз, сөздөрдү тандап алуу оюбузга жараша болот. Эгерде сөздү билгичтик менен тандап албаган болсок, анда оюбузду так, ачык, көркөм, кыска бере албаган болор элек. А. Осмонов «Жайлоо» деген ырында төмөндөгүдөй синонимдерди колдонот: *көңүл ачылган, көңүл сергиген, көңүлгө жакын, көңүлдү жашаткан*; «Молдокулдун үйү» деген ырында: *досум, жолдошум, курбум, курбалым, боорум, тилектешим, тууганым*, акын бул сөздөрдү «досум» деген сөздүн ордуна пайдаланган. *Сүйгөнүм, жалжалым, шоолам, жаным, садага, секетим, кубатым, нурум* – бул сөздөрдү акын аялга болгон сүйүүсүн билдирүүдө колдонот. А. Осмоновдун синонимдерди мындай пайдалануусу анын тилинин элдик лексикага бай экендиги, жөнөкөй экендиги менен түшүндүрүлөт. Жалпы алганда, сөздөрдүн жакын маанилерин алып, кайталап көрсөтүү – А. Осмоновдун стилдик бөтөнчөлүгү.

Поэзияда ойду ачыгыраак түшүндүрүү максатында мааниси жагынан карама-каршы келген сөздөр учурайт. Мындай сөздөр акын тарабынан атайын кошулат, алар

лексикада антоним деп аталат да, адабиятта антитеза деп аталат. Эки нерсени карама каршы коюу бирөөнүн сапаттары экинчисинен айырмаланып тургандыгын көрсөтүүнүн эң сонун ыкмасы болуп эсептелет. Мындай стилистикалык ыкма көп акын-жазуучулардан учурайт. Мисалы:

Адамзат бирде жапыз, бирде бийик,
Бийиктик майтырбайт кокко тийип.
Жапыздык нымдуу жерде кала бербейт.
Түбөлүк болбогонго башын ийип [3: 46].

Мааниси жагынан биримдикти түзүүчү сөздөрдүн туруктуу айкаштарын колдонуу поэзияга ачыктыкты, тактыкты, кыскалыкты, жөнөкөйлүктү эмоциялык көркөмдүктү берет. Сөз айкалыштарынын мааниси көбүнчө өтмө мааниге ээ болот. Ажырагыс сөз айкаштары идиомалар, макал-лакаптар, афоризмдер, учкул сөздөр деп аталып жүрөт. Идиома – белгилүү бир тилге таандык болгон, башка тилге сөзмө-сөз которуп жиберүүгө мүмкүн болбой турган туруктуу сөз айкашы. Поэзияда мындай сөздөр чыныгы улуттук колоритти көрсөтөт. Алсак, *көзүмөн от чагылды, оозуңа май, белиме жел турду, кой оозунан чөп албас, бармак басты, көз кысты* жана башка көп сөз айкаштары учурайт.

Дүйнө таш боор кээде отуна кактамак
Ичти ысытып, сезимине чок салчу,
Бул кабарга каны кайнап Келдибек.

Алды сызылган идиомалар канчалык көп сөздү кыскартты, канчалык ыр саптарына кубат берди. Поэтикалык тилдин күчү ушунда жатпайбы. Идиома ырдан өз ордун таппаса, башка сөздөн айырмасы жоктой сезилет. Ал турсун, ойдун ажарын булгайт, ал өз милдетин аткарып турганда гана тилге кан жүгүрөт. А. Токомбаевдин поэзиясынан: *жанталашкан, күлкүлөрү таш жарат, деми сууп, көңүлүнө кир жыйбай, абийирин кетирип, эсим чыгып*, бул сөздөрдү ар ким айта алат? Кичинекей лирикалык ырларда бир эле идиоманын өз орду менен колдонулушу ал чыгарманын андан аркы кабыл алынышын жеңилдетет. Мисалы, «сызга отургузуп кетти» деген идиоманы С. Эралиевдин поэзиясынан учуратабыз. Бул идиома бүтүн бир окуянын чечилишин белгиси болуп турат. Поэтикалык тилди үйрөнүү, поэтикалык кеп түрмөктөрүнүн техникасын үйрөнүү, туруктуу сөз айкаштарын таап, орундуу колдоно билүү кыска жазууга үйрөтөт.

Төбө чачы тик туруп, жаман көзү менен карап, сызга отургузуп деген идиомаларды өтмө мааниде эмес, түз маанисиде түшүнсө да болот. Ошондуктан мындай айкаштарды акын ал чыгармасын кимге ылайыктап жазгандыгы менен байланышта кароо керек.

Поэзияда макал-лакаптарды пайдалануу менен кыска жазууга жетишүүгө болот.

Күнөөң бар, тоодон бийик, таштан катуу,
Кыялың кылар эмес бизди таттуу;
Эзелден жоголбогон бир макал бар;
«Ар дайым басат деген ачууну ачуу» [3: 220].

А. Токомбаевдин поэзиясынан алынган бул макал акындын оюн жыйынтыктоо катарында кызмат кылат. Макал-лакаптар көбүнчө поэзияда дидактикалык мааниге ээ.

Макал-лакаптар да идиомалар сыяктуу ойду так, кыска, образдуу, экспрессивдүү кылып көрсөтө алат. Идиомаларга караганда макал-лакаптар өзүнчө турганда да мааниге ээ, ал эми идиомалар контекстте гана маанини билдирет. Поэзияда макал-лакаптар өзгөрбөй да, өзгөрүлүп колдонула берет. А. Осмоновдун поэзиясында «Уурдап алган, кымтып алган жук болбойт» [2: 92] деген сүйлөмдү окуйбуз. Элде:

«Уурулук мурат эмес, жоктук уят эмес» болуп айтылат. Макал-лакаптарды бул түрдө пайдалануу поэтикалык түрмөктөрдү жөнөкөйлөштүрөт. Ырдын интонациясын фольклорго жакындатат. А. Осмоновдун айрым чыгармаларынын мотивдери элдик мотивдер менен үндөшүп турат.

Б. Сарногоевдин «Күч бирдикте» деген ыры бар:

Көп өзөн суулар кошулса,
Көк ирим дайра жаралат,
Таш күйгөн чөлдөн өтсө да,
Ташкындайт, соолбойт, шар агат.
Дүйнөнүн эли бириксе,
Душмандар кантип даай алат.

Акын бул ырында элдеги «Көп түкүрсө, көл каптаса сел» деген макалдын маанисин пайдаланган. Макал-лакаптар кээде бүтүн бир ырдын сюжетин түзөт же ырдын аягында пайдаланылып, акындын оюн жыйынтыктоого кызмат кылат. Б. Сарногоев «Кымбатсың сен мага» деген ырында кыргыз элине, жерине болгон ысык сүйүүсүн баяндап келип төмөнкүдөй тыянак чыгарат:

Сүйө билет башка элди,
Сүйө билген өз элин,
Деген сөз жалган эмес,
Ким танат чындык экенин.

Ал эми кээде макал-лакапты ырдын баш жагына колдонушат, анын маанисин чечмелөө менен, өз оюн билдиришет. Мисалы Б. Сарногоев «Сугатчы» деген ырын:

«Жети күнкү жаандан,

Желип өткөн суу жакшы», - деп, ырды макал менен баштаган. А. Осмоновдун, Б. Сарногоевдин ырларынын мотивдери элдик мотивдер менен үндөшүп турат

Өзгөчө, А. Осмоновдун поэзиясында элдик мотив күчтүү, элдик мотив ырдын кайсы жеринен бүткөндүгүн, Алыкулдун мотиви кайсы жерден бүтүп, кайсы жерден башталгандыгын ажыратууга болбойт. Кыргыздын элдик оозеки фольклорундагы күйгөн, эмгек ырларын, жаңылмач, макал-лакап, учкул сөздөрдү сүйгөндүгү жана аларды чыгармачылык менен пайдалангандыгы анын китебинин ар бир бетинен даана сезилип турат. Алыкулдун элдик оозеки адабияты боюнча иштөө методу принципиалдуу болгон. Элдик фольклорду көп сөздүүлүктөн тазалоо, уйкаштыктарды көркөм жана угумдуу сөздөр менен күчөтүү, мазмунду жаны тематика менен байытууну А. Осмонов чеберчилик менен аткарган.

Поэзияда көрүнүштүн ачыктык, тактыгын, көркөм-эмоциялуулугун арттыруу максатында сөздөрдү өтмө мааниде колдонуу салыштыруу, метафора, метонимия, эпитет деген терминдер менен аталары белгилүү.

Жаралуу болгон жан өңдүү,
Жүрөккө жылуу кан барбай,
Үмүтсүз жаткан шал өңдүү
Жүлүнү кургап калгандай [3: 54].

Чөлдү жогоркудай сүрөттөө, жансыз жаратылышты өмүрүнөн ажыраган шал менен салыштыруу кимдин оюна келген, ким минтип айта алат? Лирикада айтылган салыштырууларды, метафораларды, ойду кайталаба, ал сенин адал маңдай териң эмес, метафорага, салыштырууга, эпитетке жаратылыш өзү бай, сен аны көрө жана айта гана билишиң керек.

Дүйнөнү чагылдыруу ыкмасы боюнча, А. Токомбаев – салыштыруунун акыны, ал дүйнөнү метафора жана салыштыруу аркылуу кабыл алат, метафора – акындын

романтикалуу сезими, ал турмушту ачык, так кылып түшүндүрүүдө абдан сонун колдонот. «Элим жүдөп добул тийген эгиндей», - деп кыргыздар кылымдар көргөн запкысын чогултуп келип ушул сөз гана берип турган сыяктуу. Бүткүл бир өтүлгөн азаптуу жолдун картинасын тартат. Акындын салыштыруусуз жазылган ырын табуу кыйын, анын китебинин ар бир бетин айпаганда да, ар бир ыр саптарында кезигет.

Ырдагы негизги касиет – гармония, ал уйкашпаган сөздүн уйкашкан сөз менен бирдей өлчөмдө турушун талап кылат, мындай гармония сөздүн жеңил-желпи байланышы, рифмалардын музыкалуулугу менен ишке ашат. Бул сапат Алыкулда толук сакталган, демек, анын арларынын жөнөкөйлүгүнүн бир белгиси. Жөнөкөйлүк жана кыскалык А. Осмоновдун балдар ырларына гана эмес, тилине, композициясына, мүнөздөрдү сүрөттөөсүнө, портретке, пейзажга, ойду берүү манераларына, кыскасы, анын бүткүл чыгармачылыгына мүнөздүү. Сөзгө сараң мамиле кылуу чыгарманын сапатын жогорулатуу менен бирге, тилдин тазалыгын, таамайлыгын, жөнөкөйлүгүн, образдуулугун күчөтөт жана сактайт. Турмуштун поэзиясын А. Токомбаев образдуу ырдайт, ал эми А. Осмонов жөнөкөй жана кыска ырдайт.

Биз жогоруда поэзиядагы ачыктык, кыскалык, жөнөкөйлүктүн кандай мааниси бар жана алар кандай каражаттар менен калыптана тургандыгы жөнүндө сөз козгодук. Поэзияда көркөм каражаттарды колдонуу автордун ички дүйнөсүн, сезимдерин, эмоцияларды, ички кабылдоону билдирүү жана окурманга таасир этүү үчүн маанилүү ролду ойнойт.

Адабияттар:

1. Бернс Р. Стихотворения. -Москва: Радуга, 1982.
2. Осмонов А. Чыгармалар жыйнагы. -Фрунзе: Кыргызстан, 1964.
3. Токомбаев А. Чыгармалар жыйнагы: 2 томдук. -Фрунзе: Кыргызстан, 1988.
4. Эралиев С. Ак Мөөр. - Фрунзе: Кыргызстан, 1959.